

Ewa KRZYŻAK-SZYMAŃSKA
Andrzej SZYMAŃSKI

(Nie)korzystanie z nowoczesnych technologii komunikacyjnych – tolerancja społeczna czy wykluczenie cyfrowe

Ani technika, ani rynek nie powinny tworzyć klasy banitów – wykluczonych z dobrodziejstw informacyjno-medialnej cywilizacji.

Tomasz Goban-Klas

Wstęp

We współczesnym świecie, zdominowanym przez informacje i nowoczesne media, istniejące różnice pomiędzy ludźmi, grupami społecznymi czy społeczeństwami zmieniają się w sposób dynamiczny. Jednym z czynników powodujących progres nierówności społecznych jest dostępność do nowych mediów oraz rozwój technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych. Jednocześnie, wraz z postępującą migracją kolejnych sfer życia do cyberprzestrzeni – osoby, które nie mogą lub nie potrafią korzystać z globalnej sieci i nowej generacji technologii komunikacyjnych (np. telefonów komórkowych, iPodów, iPhone'ów), stają się coraz bardziej wykluczane z kulturowo aktywnego funkcjonowania społecznego. Jest to o tyle istotne, że technologie te wypierają tradycyjne procedury w coraz to nowych dziedzinach. Kluczową rolę odgrywa tu Internet, stając się powszechnym źródłem informacji i wiedzy, środkiem komunikacji, rozrywki, handlu, a także narzędziem ekonomii oraz życia towarzyskiego i publicznego.

Unia Europejska (której od maja 2004 roku Polska jest członkiem), dostrzegając istniejące problemy w tym zakresie w przyjętym w grudniu 1999 roku manifestie „e-Europa – Społeczeństwo informacyjne dla wszystkich” (ang. *e-Euro-*

pe – *An Information Society for All*), określiła cele budowy nowego typu społeczeństwa. Inicjatywa ta znalazła swoje odzwierciedlenie w późniejszej Strategii Lizbońskiej, popierającej rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy¹, w tym również uwzględniającej przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu.

Pojęcie i przyczyny wykluczenia cyfrowego

Mówi się, że wykluczenie społeczne to zjawisko nowe, ale trudno utrzymać ten pogląd, jeżeli spojrzymy na historię. Bogactwo znaczeń pojęcia wykluczenia społecznego sprawia, że można próbować je uznać za równoważnik tego, co w XIX i XX wieku nazywano „kwestią społeczną”².

Wykluczenie społeczne można zdefiniować jako sytuację uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą jednostce lub grupie zgodne z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób³. Zjawisko to nie ma charakteru swobodnego wyboru, nie jest spowodowane jakimś przypadkowym zdarzeniem, choć może być – ale nie musi – zawinione przez człowieka wykluczonego.

Zarówno z kwestią społeczną, jak i wykluczeniem społecznym (ekskluzją) wiąże się wiele terminów, w tym marginalizacja społeczna, będąca procesem „powstawania nowych lub poszerzania zasięgu istniejących grup marginalnych”. Wyraża się on w braku uczestnictwa jednostek lub zbiorowości społecznych w tych sferach życia, w których – właściwie do określonych kryteriów – uzasadnione jest oczekiwanie, że jednostki te lub grupy będą w nich uczestniczyły⁴. Tak więc grupy marginalne powstają w drodze pozbawienia ich równych z innymi praw, władzy, dóbr materialnych i duchowych⁵.

Wraz z rozwojem społeczeństwa informacyjnego obszarem wykluczenia stała się sfera dostępu i umiejętności korzystania z komputera oraz Internetu. Często używać pojęcia wykluczenia cyfrowego lub „wykluczenia informacyjnego” (*digital divide*). Socjologowie określają je jako „systematyczne różnice w dostępie i korzystaniu z komputerów i Internetu pomiędzy osobami o różnej płci, wieku, statusie społeczno-ekonomicznym (tj. wykształceniu, dochodach, zawo-

¹ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2006, s. 306.

² R. Szarffenberg, *Pojęcie wykluczenia społecznego*, źródło: http://www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/pojecie_ws.pdf [stan z: 10.02.2010 r.].

³ *Raport końcowy Grupy II Zespołu Zadaniowego ds. Reintegracji Społecznej*, Warszawa 2003, s. 9.

⁴ *Leksykon polityki społecznej*, red. B. Rysz-Kowalczyk, Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, IPS UW, Warszawa 2002, s. 87–88.

⁵ T. Kowalak, *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Elipsa, Warszawa 1998, s. 16.

dzie) lub mieszkającymi w różnych regionach”⁶. Tak zdefiniowany podział cyfrowy wprowadza podział społeczeństwa na osoby z dostępem do sieci internetowej i nowoczesnych form komunikacji oraz na osoby bez takich możliwości lub nieposiadające niezbędnych umiejętności.

Zdaniem P. Dimaggio i E. Hargittai⁷ można wyróżnić kilka wymiarów cyfrowych nierówności, obejmujących:

1. Środki techniczne, z jakich można korzystać – posiadanie dostępu do Internetu, jakość połączenia, oprogramowanie.
2. Autonomię użycia – swoboda korzystania z Internetu, ograniczenia czasowe, miejsce dostępu i liczba osób w tym miejscu korzystających.
3. Sposób wykorzystania Internetu – zdolność umiętnego i efektywnego wykorzystania komputera i Internetu.
4. Wsparcie społeczne – dostępność innych osób, do których można zwrócić się o pomoc lub radę; liczba osób, które zachęcają do korzystania z sieci.
5. Umiejętności obsługi Internetu – kompetencje techniczne i kulturowe efektywnego wykorzystania.

Termin wykluczenia cyfrowego nie sprowadza się tylko do wymieniowych sfer. Można również stwierdzić, że ważnym elementem, szczególnie w polskich uwarunkowaniach, jest format językowy (brak znajomości języka, w którym potrzebne informacje występują).

D. Batorski⁸ wskazuje również, że nierówności społeczne w zakresie korzystania z Internetu i nowych technologii możemy analizować na kilku poziomach, obejmujących zarówno różnice pomiędzy grupami osób (np. pomiędzy kobietami a mężczyznami, osobami mającymi różny poziom wykształcenia), regionami związanymi z miejscem zamieszkania, jak również mające szerszy zasięg dotycząc różnic między państwami i całymi regionami świata.

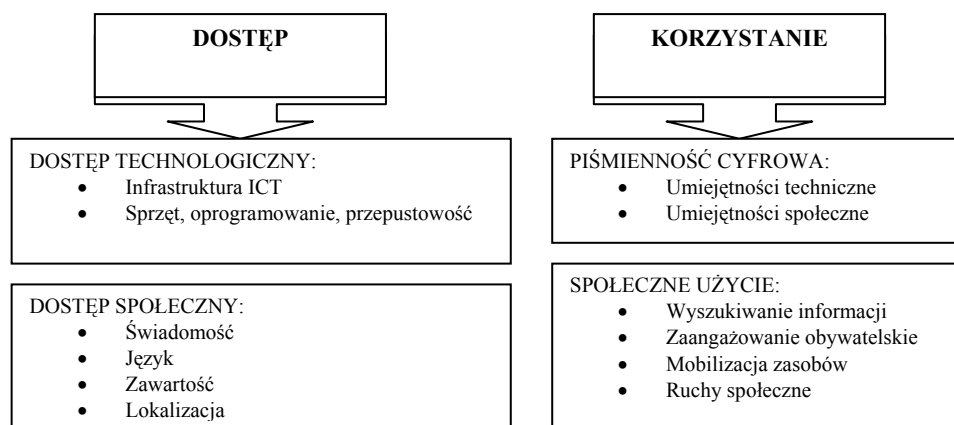
Przyczyn samego wykluczenia cyfrowego łatwo doszukać się wśród czynników: technologicznych w korzystaniu z ICT (technologii informacyjnych i komunikacyjnych), społecznych oraz psychologicznych.

B. Wellman i W. Chen przedstawiają wykluczenie cyfrowe w dwóch pierwszych wymienionych aspektach, precyzując dodatkowo cztery obszary zagrożeń z tym związane (patrz rycina 1), takie jak: dostęp społeczny i technologiczny oraz piśmienność cyfrową i społeczne użycie.

⁶ A. Soboń-Smyk, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, źródło: <http://civicpedia.ngo.pl> [stan z: 10.02.2010 r.].

⁷ P. DiMaggio, E. Hargittai, *From the „digital divide” to „digital inequality”: studying Internet use as penetration increases*, („Working Paper” nr 15). Princeton center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School. Princeton University 2001.

⁸ D. Batorski, *Internet a nierówności społeczne*, „Studia Socjologiczne” 2005, nr 2 (177), s. 107–131.

Rycina 1. Obszary wykluczenia cyfrowego

Źródło: W. Chen, B. Wellman, *Charting Digital Divides: Comparing socioeconomic, gender, life stage, and rural-urban internet access and use in eight countries*, http://homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/amd_ses/charting-divides_long.pdf [stan z: 10.02.2010 r.].

Z kolei A. Czerwiński⁹ przyczyn wykluczenia cyfrowego upatruje w braku kompetencji kulturowych i umiejętności posługiwania się Internetem, zróżnicowanym sposobem łączenia się z Internetem, podziale na poziomie globalnym oraz braku kompetencji językowych¹⁰.

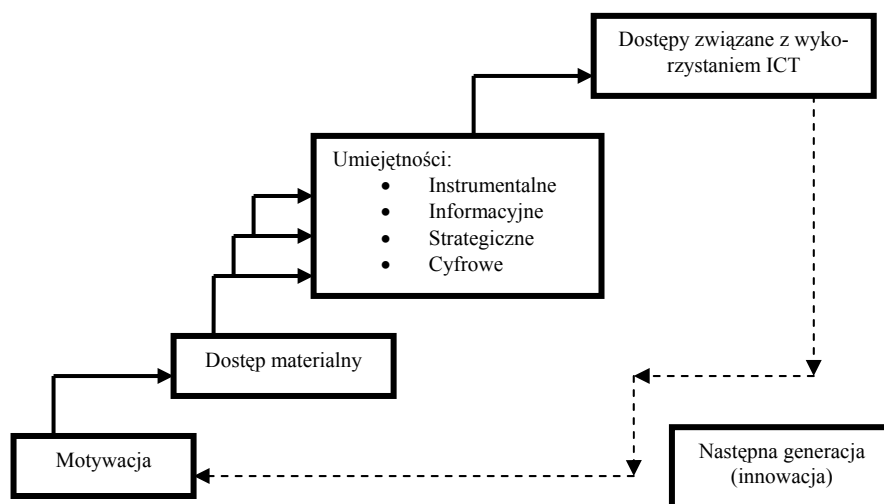
Socjologiczne korzenie wykluczenia cyfrowego sprawiają, że głównie ma ono wymiar społeczny, a większość analiz skupia się na problematyce wykluczenia osób lub grup społecznych.

Na podstawie modelu Jana van Dijka¹¹ (patrz rycina 2) możemy wskazywać na procesy związane z wykluczaniem osób (grup) ze społeczeństwa, w którym technologie informacyjne i komunikacyjne odgrywają ważną rolę.

⁹ A. Czerwiński, *Wykluczenie cyfrowe w polskim społeczeństwie w okresie transformacji*, [w:] *Wykluczenie społeczne w dobie transformacji ustrojowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. P. Roztropowicz, Editio Silesia, Lubowice 2006, s. 110.

¹⁰ Zob. również G. Połowiński, *Problem wykluczenia cyfrowego w Polsce. Technologia informacyjna i komunikacyjna – zagrożeniem czy szansą*, [w:] *Komputer – przyjaciel czy wróg?*, red. A. Szewczyk, Wyd. US, Szczecin 2005, s. 29.

¹¹ J. Van Dijk J, *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*, Sage Publications, Thousand Oaks – London – New Delhi 2005, s. 22.

Rycina 2. Kumulatywno-rekursywny model dostępu do technologii

Źródło: J. Van Dijk, *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*, Sage Publications, Thousand Oaks – London – New Delhi 2005, s. 22.

Model ten wyróżnia trzy wymiary wzajemnie ze sobą powiązane i postępujące po sobie. Po pierwsze, jest to strach przed użyciem komputera i Internetu (wymiar mentalny) będący swoistą obawą, czy dana jednostka da sobie radę. Po drugie, potrzeba posiadania środków materialnych na zakup sprzętu i oprogramowania oraz podłączenie do sieci (wymiar materialny). I po trzecie, zdobycie odpowiednich umiejętności i kwalifikacji potrzebnych do obsługi technologii informacyjno-komunikacyjnych (wymiar kompetencji i umiejętności). Nawet jeśli osoba osiągnie już ten poziom, to dodatkowo powinna potrafić wykorzystać inne możliwości, urządzenia ICT (wymiar wykorzystania).

W literaturze przedmiotu prezentowane są stanowiska wskazujące, że rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych może prowadzić do stratyfikacji społecznej.

„Według najbardziej pesymistycznych przewidywań ukształtuje się społeczeństwo podzielone na trzy klasy:

- na najniższym poziomie klasa proletariatuszy niemających dostępu do komputerów (a tym samym do książek) i uzależnionych całkowicie od przekazu audiowizualnego, czyli telewizji;
- na poziomie średnim – drobnomieszczaństwo, które umie korzystać z komputera biernie (typowym przykładem jest urzędnik linii lotniczych sprawdzający na komputerze rozkład lotów i listy rezerwacji);

— wreszcie «nomenklatura» (w sowieckim znaczeniu), kto wie, jak wykorzystać komputer do wykorzystywania analiz, jak funkcjonują programy, jak odróżnić informacje wartościowe od takich, co niczego nie wnoszą»¹².

A. Górski do osób szczególnie narażonych na cyfrową ekskluzję zalicza: osoby niepełnosprawne, osoby o niskim statusie majątkowym, o niskim wykształceniu, osoby obawiające się nowości oraz osoby o braku świadomości co do skutków odsunięcia od globalnego społeczeństwa informacyjnego¹³.

J. Van Dijk stwierdza, że na obecnym etapie rozwoju ICT i społeczeństwa informacyjnego wymiar motywacyjny i materialny wykluczenia cyfrowego wprowadzić traci na znaczeniu, to jednak kluczowym problemem stają się tu płaszczyzna umiejętności i wykorzystania¹⁴.

Wymiary te jako ważne dostrzeżono też w Polsce. Brak kompetencji kulturowych i umiejętności posługiwania się Internetem stał się jednym z elementów wsparcia programowego w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu. Na początku, w podejmowanych działaniach w pierwszej kolejności skupiono się głównie na dzieciach i młodzieży, wprowadzając do podstaw nauczania – edukację informatyczną. Obecnie uruchamia się szereg programów uczących tych umiejętności ludzi bezrobotnych, emerytów i rencistów.

Generalnie rzecz ujmując, posiadanie telefonu komórkowego, komputera czy wglądu do Internetu wśród Polaków jest coraz większe.

Zestawiając uzyskane wyniki liczbowe CBOS-u¹⁵ (od kwietnia 2002 do kwietnia 2007) oraz dane z *Diagnozy społecznej* (za okres 2003¹⁶–2009¹⁷) można stwierdzić systematyczny przyrost liczby Polaków posiadających dostęp do wymienionych urządzeń i komunikatorów (patrz wykres 1). Z danych tych wynika, że ponad 60% osób ma komputer osobisty, tyle samo telefon komórkowy, a ponad połowa gospodarstw domowych ma dostęp do Internetu.

¹² U. Eco, *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki*, [w:] *Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku*, red. M. Hopfinger, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 539–540.

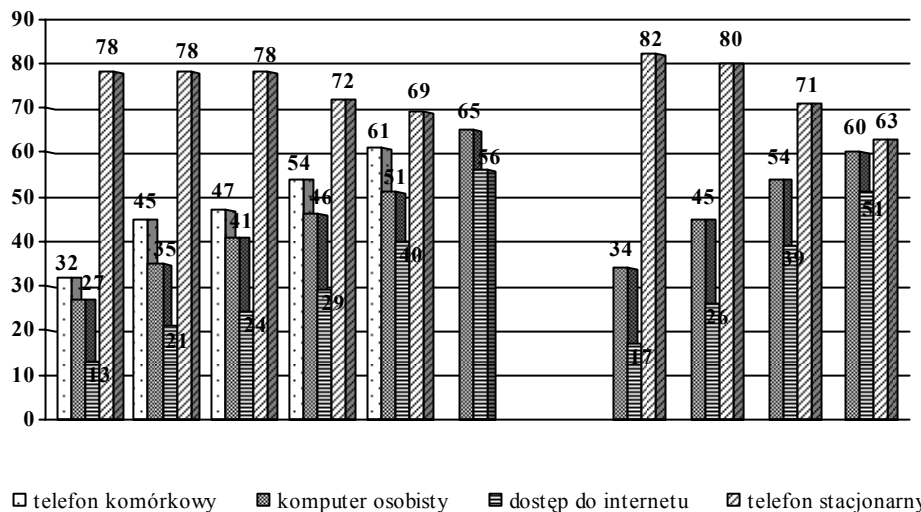
¹³ A. Górski, *Polityka i informacja*, [w:] *Dylematy cywilizacji informatycznej*, red. A. Szewczyk, PWE, Warszawa 2004.

¹⁴ M. Wilk, *Minimalizacja wykluczenia cyfrowego – działanie 8.3 Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka*, Portal Innowacyjnego Transferu w Nauce, s. 43, źródło: <http://www.pitwin.edu.pl/artykuly-naukowe/nauki-humanistyczne/584-minimalizacja-wykluczenia-cyfrowego-dziaanie-83-programu-operacyjnego-innowacyjna-gospodarka> [stan z: 10.02.2010 r.].

¹⁵ M. Wenzel, *Internet i komputery: wyposażenie gospodarstw domowych, sposoby i cele korzystania*. Komunikat z badań CBOS, nr BS/58/2006, Warszawa 2006; M. Wenzel, *Korzystanie w Internecie i komputerów*. Komunikat z badań CBOS, nr BS/59/2007, Warszawa 2007.

¹⁶ *Diagnoza społeczna 2007*, red. J. Czapiński, T. Panek, Vizja Press & IT, Warszawa 2007, s. 274–275.

¹⁷ *Diagnoza społeczna 2009*, red. J. Czapiński, T. Panek, Vizja Press & IT, Warszawa 2009, s. 281–182.

Wykres 1. Wyposażenie gospodarstw domowych w komputer, dostęp do Internetu oraz telefon stacjonarny i komórkowy w latach 2003–2009.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Badania CBOS-u za lata 2003–2009 oraz *Diagnozy społecznej* z lat 2003–2009.

Jeśli jednak dokładniej przyjrzeć się indykatorom dotyczącym dostępu do Internetu, można zauważyć wyraźne różnice społeczne wskazujące, które grupy i jakie kategorie osób są narażone na wykluczenie cyfrowe i tym samym zagrożone są wejściem w przestrzeń marginesu społecznego.

Tylko w odniesieniu do poszczególnych ludzi można z pewną dozą prawdopodobieństwa twierdzić, że znajdują się na takim czy innym marginesie. W większej grupie społecznej napotykamy z reguły liczne wewnętrzne zróżnicowania określające daną marginalność i jej stopień. Analizując tę kwestię w aspekcie dostępu do Internetu, dostęp do sieci zależy głównie od typu rodziny, a także (w mniejszym stopniu) statusu społeczno-zawodowego, miejsca zamieszkania i dochodów. Nowoczesne technologie znacznie częściej są w rodzinach wychowujących dzieci w wieku szkolnym (91% gospodarstw, w których jest osoba ucząca się, ma komputer, w tym 79% posiada również dostęp do Internetu). Natomiast w gospodarstwach, w których nie ma uczniów i studentów, komputer posiada zaledwie 40% rodzin, a podłączenie do sieci w tym przypadku ma co trzecie gospodarstwo¹⁸.

¹⁸ Ibidem, s. 284–285.

Fakt nieposiadania komputera i dostępu do Internetu nie decyduje wprost o wykluczeniu cyfrowym i przynależności do marginalnej grupy. Zaklasyfikowanie do tej grupy następuje na podstawie spełnianych przez daną jednostkę kryteriów i oczekiwanych od niej rodzajów zachowania i sposobu życia. W omawianym przypadku ważnym czynnikiem (przesłanką) jest operacyjna zdolność rozumienia rynkowo osiągalnej technologii i motywacja do jej użytkowania, na co wskazują m.in. badania prowadzone w ramach *Diagnozy społecznej*¹⁹. Badania te uwidaczniają istniejące zróżnicowanie i mobilność w sięganie po nowe rozwiązania techniczno-technologiczne, gdy spojrzymy na wiek i status społeczno-zawodowy Polaków (patrz tabela 1).

Tabela 1. Korzystanie z nowych technologii ze względu na wiek i status społeczno-zawodowy

Lp.	Kategoria	Grupa	Komputer	Internet	Komórka	Niekorzystający	Korzystający
1	Wiek	16–24 lata	90,2	86,8	96,1	1,0	80,8
2		25–34 lata	79,8	73,7	96,8	1,8	69,2
3		35–44 lata	67,7	62,1	91,4	5,3	57,2
4		45–59 lat	43,5	39,5	78,2	19,1	34,6
5		60–64 lata	23,6	20,6	63,4	35,1	17,8
6		65 i więcej lat	7,5	5,8	35,7	66,2	4,6
Lp.	Kategoria	Grupa	Komputer	Internet	Komórka	Niekorzystający	Korzystający
1	Status społeczno-zawodowy	Prac. sektora publicznego	80,6	76,4	94,1	3,2	70,6
2		Prac. sektora prywatnego	71,6	66,3	94,4	4,3	61,4
3		Prywatni przedsiębiorcy	83,3	80,5	97,5	1,8	75,5
4		Rolnicy	30,5	25,3	68,0	28,2	20,7
5		Renciści	22,5	20,3	56,9	42,9	17,3
6		Emeryci	15,9	13,3	47,9	52,5	11,0
7		Uczniowie	95,2	93,7	96,0	0,4	88,2
8		Bezrobotni	49,7	40,9	81,8	14,4	36,7
9		Inni bierni zawodowo	46,8	40,9	81,6	14,5	36,3

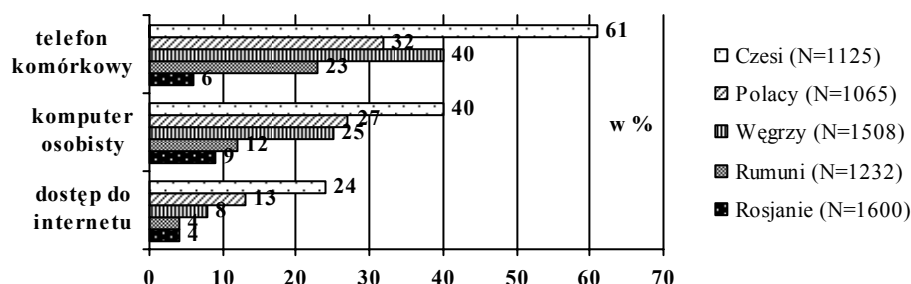
Źródło: *Diagnoza Społeczna 2009*, red. J. Czapieński, T. Panek, Vizja Press & IT, Warszawa 2009, s. 291.

Z nowych technologii korzystają najchętniej młodzi ludzie między 16 a 34 rokiem życia. Jest to pokolenie *homoelektroinformatikus*, dorastające w elektro-nicznej kulturze, rozwijające ją i rozwijające się wraz z nią. Badania dowodzą

¹⁹ Ibidem, s. 287.

również, że czym starsze osoby, tym rzadziej w swoim codziennym życiu wykorzystują telefon komórkowy, komputer i Internet. Co również istotne, technologiczna rewolucja ostatnich dwóch dekad obca jest praktycznie emerytom i społeczności będącej w wieku przedemerytalnym. Tym samym można mówić o międzypokoleniowym cyfrowym podziale i personalnej, społecznej marginalizacji „analogowych starców”. Prowadzi to do zasadniczego pytania: Czy stan ten tolerować, czy podejmować – i jakie – działania, aby przywrócić społeczeństwu technologicznych wygnańców, odrzuconych na peryferia społeczne w wyniku zdominowania przez cyberstruktury „alfa”, i czy wykluczenie cyfrowe przynależne jest tylko naszemu społeczeństwu?

Problem wykluczenia cyfrowego obserwuje się nie tylko w skali naszego kraju, ale również na poziomie globalnym. Jest ono widoczne w wymiarze regionów, państw i kontynentów. W skali globalnej w zasadzie pokrywa się z podziałem ekonomicznym i kulturowym. Dobrą ilustracją poruszonej kwestii jest odsetek osób posiadających w gospodarstwach domowych określone środki komunikacji, co można zaobserwować na przykładzie wybranych krajów Europy Środkowej i Wschodniej²⁰ (patrz wykres 2).

Wykres 2. Odsetek osób posiadających w gospodarstwie domowym określone środki komunikacji w krajach Europy Środkowej i Wschodniej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Wenzel, *Komputery, Internet, telefony komórkowe: Wyposażenie gospodarstw domowych i użytkownicy w niektórych krajach Europy Środkowej*, Komunikat z Badań CBOS, Warszawa 2002.

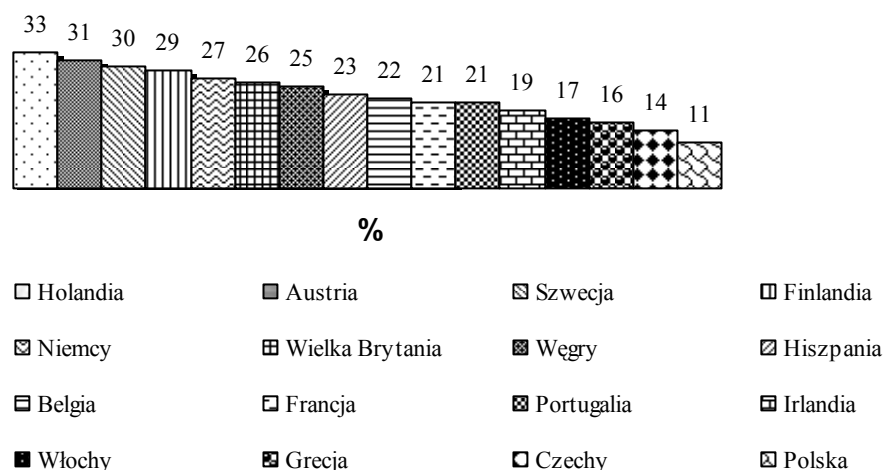
Przedstawione na wykresie 2 dane uwidaczniają istniejące różnice (w dostępie do Internetu) pomiędzy poszczególnymi państwami Europy, których poziom cywilizacyjny osiągnął podobny stopień swojego rozwoju, co u nas.

²⁰ M. Wenzel, *Komputery, Internet, telefony komórkowe: Wyposażenie gospodarstw domowych i użytkownicy w niektórych krajach Europy Środkowej*, Komunikat z Badań CBOS, Warszawa 2002, s. 2.

Na tym tle zdecydowanie we wszystkich wyszczególnionych kategoriach wyprzedzają nas Czesi i niekiedy Węgrzy. Daleko za nami są Rosjanie i Rumuni. Jednak jeśli dodatkowo porównamy Polskę z najbogatszymi krajami na świecie, to pozycja nasza ulega niestety dalszemu pogorszeniu, o czym informuje A. Czerwiński²¹.

Według przywołanego wyżej autora przykładowo w Japonii i Wielkiej Brytanii z Internetu korzysta dwa razy większy odsetek populacji ludzi starych i młodych niż w naszym państwie. Zapóźnieni jesteśmy również w obsłudze komputera, co dobitnie wynika z raportów Komisji Europejskiej.

Brak kompetencji w tym obszarze towarzyszy co dziesiątemu Polakowi w wieku 16–74 lat. Wyprzedzają nas nie tylko Niemcy, Holendrzy, Francuzi, Brytyjczycy, Włosi, ale również Grecy, Czesi, Irlandczycy, Węgrzy, Austriacy, Belgowie, Hiszpanie i wiele innych narodowych nacji (patrz wykres 3).

Wykres 3. Procentowe ujęcie poziomu znajomości i obsługi komputera osób w wieku 16–74 lat do 2007 roku

Źródło: Opracowani własne na podstawie <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [stan z: 02.10.2010 r.].

O słabej kondycji ICT Polski świadczy także dalekie miejsce pod kątem posiadanego potencjału internetowego. I tak Światowe Forum Ekonomiczne oraz INSEAD w dokumencie *Global Information Technology Report*, w rankingu 134 krajów świata pod względem ich potencjału internetowego w latach 2008–2009²² uplasowało Polskę w drugiej połowie stawki – na 69 miejscu. Nasz kraj znalazł

²¹ A. Czerwiński, op. cit., s. 114.

²² Networked Readiness Index, s. XVII, źródło: <http://www.docstoc.com/docs/19385110/The-Networked-Readiness-Index-2008%E2%80%932009-rankings> [stan z: 10.02.2010 r.].

się nie tylko za zaawansowanymi technologicznie państwami nadbałtyckimi, ale wyprzedziły nas o wiele uboższe państwa, takie jak: Bułgaria, Ukraina czy Rumunia. W tym aspekcie powiedzieć należy, iż wskaźnik potencjału internetowego uwzględnia 68 czynników. Najważniejsze to dostępność szerokopasmowego Internetu w domach, liczba spraw urzędowych, jakie można załatwić w sieci, wykorzystanie Internetu w edukacji, stan infrastruktury i przepisy regulujące rynek.

Wymiarem cyfrowego wykluczenia określa się również wykluczenie językowe. W Internecie dominuje język angielski. Brak kompetencji językowych uniemożliwia korzystanie z często najlepiej rozwiniętych, a zarazem kluczowych obszarów sieci. Edukacja polska postawiła na rozwój kompetencji językowych poprzez naukę języka obcego od pierwszej klasy szkoły podstawowej, zwiększenie liczby godzin oraz wprowadzenie do gimnazjum nauki dwóch języków obcych.

Patrząc na kompetencje językowe Polaków, widać już efekty tych zmian (patrz tabela 2).

Tabela 2. Respondenci deklarujący znajomość co najmniej dwóch języków obcych²³

Wiek	%
18–24 lata	22
25–34	18
35–44	15
45–54	11
55–64	11
65 lat i więcej	7
Status społeczno-zawodowy	w %
Specjaliści z wykształceniem wyższym	42
Średni personel techniczny	24
Pracownicy administracyjno-biurowi	19
Pracownicy usługi	13
Robotnicy wykwalifikowani	6
Robotnicy niewykwalifikowani	1
Rolnicy	2
Pracujący na własny rachunek	15
Renciści	6
Emeryci	9
Uczniowie i studenci	32
Bezrobotni	11
Gospodynie domowe i inni	8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: B. Wciórka, *Polacy o swoich wyjazdach zagranicznych i znajomości języków obcych*, Komunikat z badań CBOS, nr BS/111/2009, Warszawa 2009, s. 14.

²³ B. Wciórka: *Polacy o swoich wyjazdach zagranicznych i znajomości języków obcych*. Komunikat z badań CBOS, nr BS/111/2009, Warszawa 2009, s. 14.

Jak wynika z zestawienia zawartego w tabeli 2, tylko po 45 roku życia co dziesiąty Polak (i rzadziej) zna dwa języki obce. W grupie tej mieszczą się przede wszystkim renciści i emeryci. Niską znajomość języków w grupie ludzi starszych potwierdzają również badania CBOS z 2008 r.²⁴, które wskazują, że Polacy w wieku 45–54 lat w 36% znają co najmniej jeden język obcy na tyle dobrze, że mogą się w nim komunikować. Z kolei biorąc pod uwagę przedział wiekowy 55–64 lat, jest ich 31%, a powyżej 65 lat –17%.

W badaniach wyszczególnionej pracowni z 2009 roku²⁵ znamienne są również zróżnicowania pokoleniowe w znajomości języków obcych.

Ludzie młodzi, w wieku od 18 do 34 lat (w tym także uczniowie i studenci), deklarują możliwość porozumienia się przede wszystkim w języku angielskim, w drugiej kolejności – niemieckim, a następnie – rosyjskim. W grupie osób mających od 35 do 44 lat, język angielski jest równie popularny, jak rosyjski, a niemiecki sytuuje się na trzecim miejscu. Z kolei badani w średnim wieku (od 45 do 54 lat) znają przede wszystkim rosyjski, wyraźnie rzadziej deklarują znajomość dwóch pozostałych języków. Natomiast starsi badani (powyżej 54 roku życia) najczęściej znają rosyjski, w drugiej kolejności – niemiecki, a sporadycznie – angielski. Znajomość języka angielskiego jest silnie zróżnicowana społecznie – zależy od wieku i sytuacji społecznej badanych. Porozumiewanie się w tym języku jest tym częstsze, im młodszy są respondenci, lepiej wykształceni, im wyższą mają pozycję zawodową i finansową, lepsze warunki materialne, a także im większa jest miejscowość, w której zamieszkują.

Skala tych różnicowań świadczy o znacznej nierówności szans życiowych w Polsce²⁶ i postępującym wykluczeniu językowym starszego pokolenia.

Można zatem wskazać, że takie zmienne, jak brak kompetencji i umiejętności korzystania z komputera i Internetu, podział na poziomie globalnym oraz znajomość języka obcego, w tym, w szczególności, języka angielskiego są przyczynami wykluczenia cyfrowego populacji rencistów i emerytów, odrzuconych mimochodem na peryferia społeczne w wyniku technologicznych przemian wdrożonych i zdominowanych przez centrum.

Te ogólne cechy stanowią warunki niezbędne, ale nie zawsze wystarczające do określenia danej grupy jako wykluczonej i zmarginalizowanej technologicznie. Zjawisko marginalizacji należałoby potwierdzić, odnosząc je do społecznego kontekstu usytuowania grup i jednostek w przestrzeni wirtualnej, jak i w „realu”.

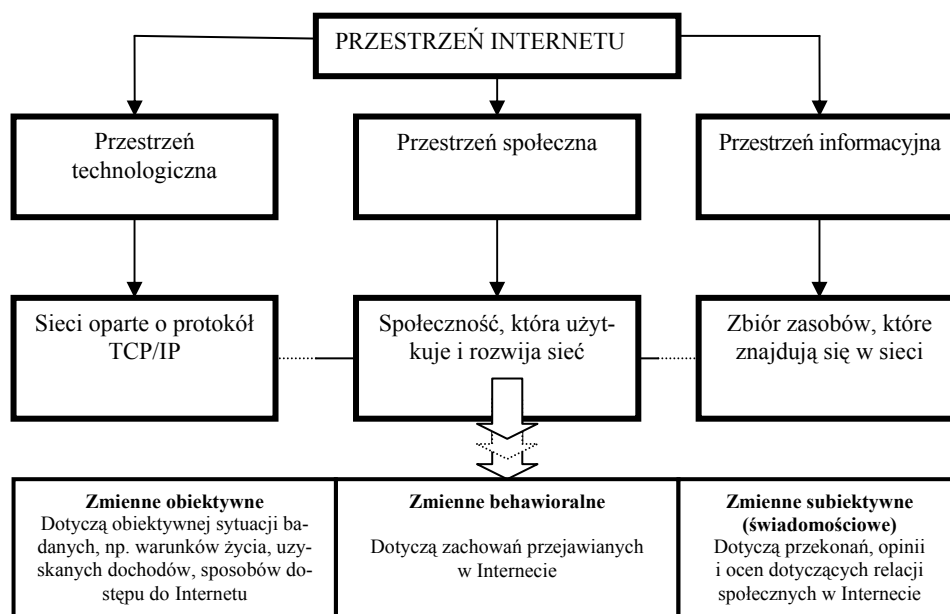
²⁴ M. Wenzel, *Czy Polacy są nowocześni?*, Komunikat z badań CBOS, nr BS/174/2008, Warszawa 2008, s. 4.

²⁵ B. Wciórka, op. cit., s. 14.

²⁶ Ibidem, s. 13–14.

Przestrzeń Internetu (patrz rycina 3) dla wielu ludzi jest bowiem równie ważna jak świat realny. Spędzają w niej swój czas wolny, pracują, kontaktują się z innymi i nawiązują przyjaźnie.

Społeczne nierówności wśród Polaków w dostępie do Internetu, a tym samym do społecznego wirtualnego świata, można diagnozować na podstawie podziału ludzi na internautów i osoby niekorzystające z sieci. Charakteryzując wymienione grupy pod względem m.in. zmiennych: wieku, płci, statusu społeczno-zawodowego, dochodów rodziny, wielkości miejscowości i regionu, w którym mieszkają Polacy, można określić te czynniki, które w znacznym stopniu decydują o cyfrowej stratyfikacji.

Rycina 3. Model przestrzeni Internetu

Źródło: Szpunar M., *Przestrzeń Internetu – nowy wymiar przestrzeni społecznej*, [w:] *Od robotnika do internauty. W kierunku społeczeństwa informacyjnego*, red. A. Siwik, L. Haber, Wydawnictwo AGH, Kraków 2008, s. 229.

W 2002 roku jedynie 13% gospodarstw domowych w Polsce miało dostęp do Internetu. W ciągu kilku kolejnych lat odsetek ten stale się zwiększał, aby w 2009 roku osiągnąć 56%²⁷. Mimo dużego postępu w tym zakresie, wskaźnik

²⁷ M. Wenzel, *Korzystanie z Internetu...*, s. 1.

dla Polski wciąż odbiega od średniej dla 27 krajów członkowskich Unii Europejskiej, wynoszącej obecnie 65%²⁸.

Największe dysproporcje w dostępie do Internetu dotyczą grup dochodowych. W 2008 roku aż 83% gospodarstw domowych o najniższych dochodach (poniżej 1250 zł netto) nie dysponowało połączeniem z Internetem, podczas gdy w grupie gospodarstw z dochodem powyżej 2600zł netto, odsetek ten wyniósł 20%²⁹.

Dodatkowym czynnikiem warunkującym wyposażenie gospodarstw domowych w komputer i dostęp do Internetu jest wykształcenie i wiek respondentów. Wraz ze wzrostem wykształcenia i poprawą warunków materialnych rośnie prawdopodobieństwo, że w gospodarstwie domowym jest dostęp do Internetu. Badani przez CBOS, którzy nie ukończyli 55 lat, w przeciwieństwie do osób starszych, mają zarówno komputer, jak i dostęp do sieci. Wśród osób po 55 roku życia tylko co 5 osoba ma dostęp do Internetu³⁰. Internauci przeważają wśród specjalistów, kadry kierowniczej, pracowników administracyjno-biurowych i techników, jak również wśród prowadzących własną działalność gospodarczą. Z Internetu korzysta także $\frac{2}{3}$ pracowników usług i ponad $\frac{1}{2}$ robotników wykwalifikowanych. Posiadanie kompetencji cyfrowych jest relatywnie rzadsze wśród rolników i robotników niewykwalifikowanych. W kategoriach osób biernych zawodowo – używanie Internetu jest zależne od wieku. Powszechnie korzystają z niego uczniowie i studenci, rzadko albo w ogóle – emeryci i renciści³¹.

Dodatkowym czynnikiem rodzącym wykluczenie cyfrowe jest miejsce zamieszkania. Wyniki w tym obszarze prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Używający i nieużywający Internetu w podziale na wielkość miejscowości zamieszkania

Lp.	Wielkość miejscowości zamieszkania	Internauci	Nieużywający Internetu
		%	%
1	Wieś	35	65
2	Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	50	50
3	Miasto od 20 tys. do 49 999 tys. mieszkańców	51	49
4	Miasto od 50 tys. do 99 999 tys. mieszkańców	55	45
5	Miasto od 100 tys. do 499 999 tys. mieszkańców	60	40
6	Miasto od 500 tys. i więcej	65	35

Źródło: M. Felisiak, M. Wenzel, *Portret internauty*. Komunikat z badań CBOS, nr BS/33/2009, Warszawa 2009, s. 9.

²⁸ *Internet usage in 2009 – Households and Individuals*, „Issue” 2009, nr 46, s. 2.

²⁹ *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach 2009*, red. V. Szymanek, Wydawnictwo MSWiA, Warszawa 2009, s. 11.

³⁰ M. Wenzel, *Korzystanie z Internetu...*, s. 2.

³¹ M. Felisiak, M. Wenzel, *Portret internauty*. Komunikat z badań CBOS, nr BS/33/2009, Warszawa 2009, s. 6.

Użytkownicy sieci to częściej mieszkańcy dużych miast, szczególnie największych polskich aglomeracji, w których internauci stanowią dwie trzecie dorosłych osób (65%). Najmniej korzystających z sieci jest na wsi (35%)³². Ponieważ internauci to częściej mieszkańcy miast, ich odsetek w poszczególnych województwach w pewnym sensie jest zależny od stopnia urbanizacji poszczególnych województw. Sytuacja w przedmiotowym zakresie najlepiej wygląda w województwach: pomorskim, wielkopolskim i małopolskim, gdzie około 60% gospodarstw domowych posiada dostęp do sieci WWW. Najgorsza sytuacja jest w województwie świętokrzyskim, gdzie tylko 40% gospodarstw posiada dostęp do Internetu³³.

Geograficzne rozwarstwienie w dostępie do Internetu potwierdzają również badania użytkowników komunikatora Gadu-Gadu, prowadzone przez D. Batorskiego i K. Rakoczego w 2006 roku³⁴. Wymienieni badacze opracowali mapę przedstawiającą liczbę użytkowników GG w gminach, w stosunku do liczby ich mieszkańców z nałożeniem na granice zaborów Polski. Jak wynika z przytoczonych badań, wykluczenie cyfrowe dotyczy przede wszystkim zacofanej Kongresówki.

Takie zmienne jak płeć nie różnicują w znacznym stopniu populacji internautów i niekorzystających z Internetu.

Resort MSWiA³⁵ zaznacza, że najczęściej deklarowaną przyczyną braku dostępu do Internetu w domu nie są względy finansowe ani niedostatecznie rozwinięta infrastruktura, lecz brak potrzeby korzystania, odnotowany w 2008 roku w przypadku 45% gospodarstw. Dla 29% gospodarstw powodem były wysokie koszty sprzętu, dla 26% – wysokie koszty dostępu, z kolei dla 23% przeszkodą był brak umiejętności³⁶. Wnioski te potwierdzają badania zrealizowane w 2009 r. w ramach Diagnozy Społecznej 2009³⁷ (patrz wykres 4).

³² Ibidem, s. 9.

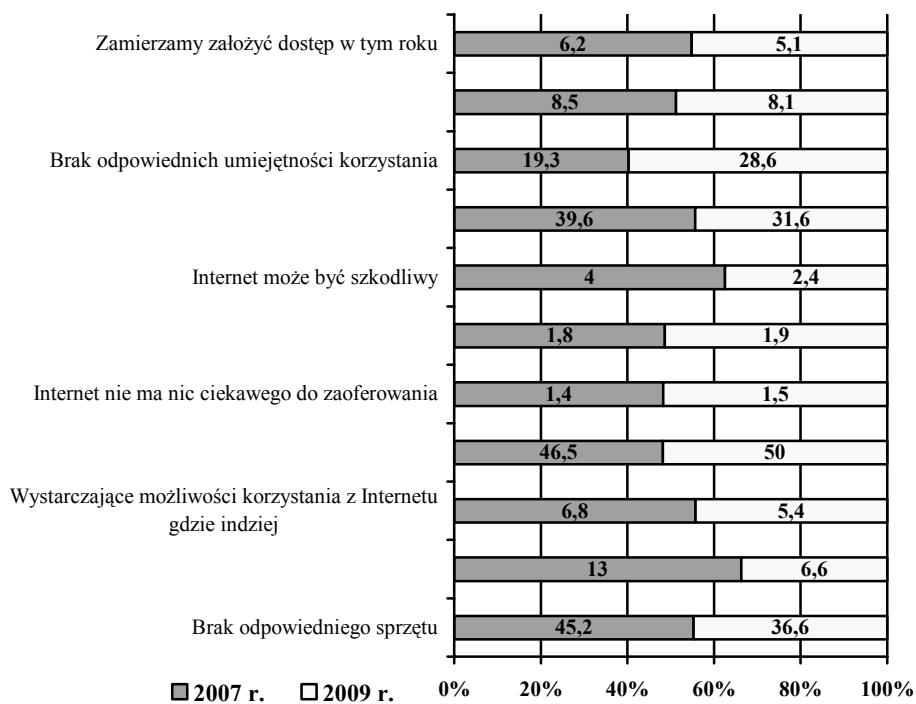
³³ M. Wenzel, *Korzystanie z Internetu...*, s. 2.

³⁴ E. Benedyk, *Komórkowcy, sieciowcy i inni*, „Polityka” 2006, nr 43, s. 5.

³⁵ *Społeczeństwo informacyjne w liczbach 2009*, s. 43.

³⁶ Źródło: <http://biznes.wieszjak.pl/firma/wiadomosci/213941,Polska-wschodnia-najwiekszy-odsetek-gospodarstw-domowych-bez-dostepu-do-sieci.html> [stan z: 10.02.2010 r.].

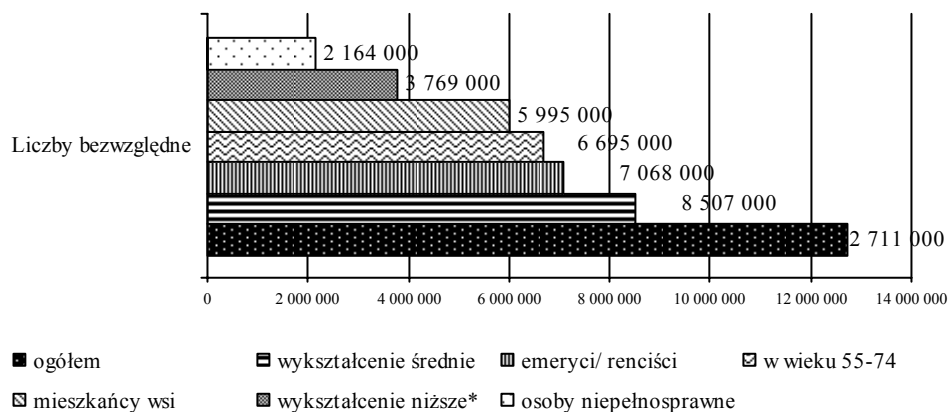
³⁷ *Diagnoza społeczna 2009*, s. 287.

Wykres 4. Powody braku dostępu do Internetu w gospodarstwach domowych w roku 2007 i 2009

Źródło: *Diagnoza Społeczna 2009*, red. J. Czapiński, T. Panek, Vizja Press & IT, Warszawa 2009, s. 287.

Na uwagę zasługuje również fakt, że z roku na rok zmniejsza się systematycznie liczba wskazań (o kilka punktów procentowych) znaczenia braku odpowiedniego sprzętu i zbyt dużych kosztów dostępu do Internetu w gospodarstwach domowych. Z kolei zwiększa się udział osób, które brak dostępu do Internetu tłumaczą brakiem umiejętności lub brakiem takiej potrzeby. Dane przytoczone powyżej pokazują udział osób wykluczonych cyfrowo w poszczególnych grupach społecznych, a zamieszczony poniżej wykres 5 prezentuje, jak to zjawisko wygląda w liczbach bezwzględnych w stosunku do określonych kategorii.

* Wykształcenie niższe oznacza podstawowe lub gimnazjalne

Wykres 5. Osoby, które nigdy nie korzystały z Internetu

Źródło: GUS, badanie 2008, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3467_PLK_HTML.htm [stan z: 8.02.2010 r.].

Skutki wykluczenia cyfrowego

Aby mówić o skutkach wykluczenia cyfrowego, należy skupić się na obszarze traconych możliwości i zaspokojenia potrzeb za pomocą sieci.

Wykluczeni cyfrowo tracą dobrodziejstwa Internetu, które docenili już aktywni internauci. Włączeni do sieci Polacy szybko zaczęli wykorzystywać coraz to nowe płaszczyzny Internetu. Szczegółowe dane w tym zakresie przedstawia *Diagnoza społeczna 2009*³⁸ (zobacz tabela 4).

Tabela 4. Sposoby korzystania z Internetu w latach 2005–2009 (procent użytkowników Internetu wykonujących czynność kiedykolwiek)

Lp.	Sposób korzystania z Internetu	Czynności wykonane kiedykolwiek		
		2005 r.	2007 r.	2009 r.
1.	Sprawdzanie i wysyłanie poczty elektronicznej (e-mail)	83	91	89
2.	Korzystanie z komunikatorów umożliwiających rozmowy ze znajomymi (takich jak ICQ, Gadu-Gadu itp.)	63	77	79
3.	Uczestniczenie w czatach	55	54	60
4.	Uczestniczenie w grupach lub forach dyskusyjnych	36	46	53

³⁸ Ibidem, s. 308.

Tabela 4. Sposoby korzystania z Internetu... (cd.)

Lp.	Sposób korzystania z Internetu	Czynności wykonane kiedykolwiek		
		2005 r.	2007 r.	2009 r.
5.	Telefonowanie przez Internet (VoIP, Skype)	32	54	63
6.	Odbywanie wideokonferencji	18	31	40
7.	Przeglądanie stron WWW	92	95	91
8.	Zbieranie materiałów potrzebnych do nauki lub pracy	78	80	75
9.	Uczestniczenie w kursach lub szkoleniach przez Internet	20	27	37
10.	Szukanie pracy, wysyłanie ofert dotyczących zatrudnienia	34	42	48
11.	Kupowanie produktów przez Internet (poza aukcjami)	35	46	57
12.	Korzystanie z banku przez Internet	27	46	56
13.	Uczestniczenie w aukcjach internetowych	25	39	49
14.	Granie w gry sieciowe przez Internet	35	45	52
15.	Ściąganie darmowego oprogramowania	39	47	52
16.	Tworzenie lub modyfikowanie własnej strony WWW lub blogu	22	26	34
17.	Tworzenie i publikowanie własnych tekstów, grafiki, muzyki lub innej twórczości w Internecie	17	23	31
18.	Uzyskanie informacji ze stron internetowych instytucji publicznych	50	57	59
19.	Pobieranie lub wypełnianie formularzy urzędowych	35	45	52
20.	Słuchanie muzyki lub radia przez Internet	50	61	67
21.	Oglądanie telewizji i plików wideo przez Internet	27	36	45
22.	Rezerwacja biletów (np. lotniczych, do kina, do teatru)	.	35	46
23.	Czytanie gazet przez Internet	.	62	65
24.	Odwiedzanie portali społecznościowych	.	.	81

Źródło: *Diagnoza społeczna 2009*, s. 308.

Jak wynika z prezentowanej tabeli, internauci najczęściej spędzają czas w Internecie na przeglądaniu stron WWW, odbiorze i wysyłaniu poczty e-mail oraz odwiedzaniu portali społecznościowych.

Polacy funkcjonujący w sieci:

- Aktywnie rozmawiają prze telefon, korzystając z rozmów VoIP m.in. z serwisu Skype'a. W 2009 r. zarejestrowanych było prawie 4 miliony użytkow-

- ników³⁹. Obok Czechów należymy do nacji, która najchętniej rozmawia za pomocą komunikatorów. Raz w tygodniu korzysta z niego 28% Polaków, a 9% – kilka razy w tygodniu. Liczba użytkowników Skype’a nie przekracza 30% internautów. Z kolei z komunikatora Gadu-Gadu korzysta 40% polskich internautów. Zarejestrowano w nim 5 952 162 użytkowników⁴⁰.
- Dokonują zakupów i sprzedają (produkty, usługi). Największy w Polsce serwis aukcyjny – Allegro – ma zarejestrowanych 10 513 583 użytkowników, w 2009 r. odnotował 3 752 258 645 odsłon i posiada w zasięgu 62,18% internautów⁴¹. W roku 2009 obroty z handlu na Allegro osiągnęły 6,5 mld zł. Tym samym portal ten dorównał już dużym sieciom supermarketów, działającym w świecie rzeczywistym. Dla porównania – ubiegłoroczny obrót kilkuset sklepów Auchan w Polsce wart był niecałe 6 mld zł⁴². Aktualnie wystawionych do sprzedaży na Allegro jest 150 mln przedmiotów.
  - Prowadzą operacje finansowe w wirtualnych bankach. Wystarczyły trzy lata, by wielu Polaków zaufaniem obdarzyło internetowe usługi bankowe. W 2006 roku z internetowych banków korzystało 33% internautów oraz 10% ogółu dorosłych Polaków, obecnie liczba ta wzrosła do około 41% internautów i 20% ogółu dorosłych⁴³. Osoby najstarsze, w wieku 65 lat i więcej, unikają korzystania z rachunku bankowego przez Internet. Mimo, że w tej grupie 6% korzysta z Internetu, to odsetek wskazań na korzystanie z bankowości online wyniósł 0%. W 2009 r. w Alior Banku założono w ramach akcji „Zbuduj z nami nowy Bank” 23 500 kont bankowych⁴⁴.
  - Poszukują informacji – wyszukiwarka Google ma blisko 15 440 860 użytkowników, w 2009 r. zanotowano 3 844 333 149 odsłon. Z badań wynika, że w 2009 r. 91,32% internautów wybierało tę wyszukiwarkę⁴⁵.
  - Współtworzą oryginalne treści. Polska edycja internetowej encyklopedii Wikipedia, tworzonej społecznie przez internautów, liczy około 660 tysięcy haseł i ustępuje jedynie w tym zakresie wersji angielskiej, niemieckiej i fran-

³⁹ P. Perka, *Użytkownicy usług telekomunikacyjnych w Polsce AD 2009. Jacy jesteście?*, źródło: <http://www.networld.pl/news/351869/Uzytkownicy.uslug.telekomunikacyjnych.w.Polsce.AD.2009.Jacy.jestesmy.html> [stan z: 8.02.2010 r.].

⁴⁰ Źródło: <http://www.internetstandard.pl/news/354048/Megapanel.pazdziernik.2009.r.Fotka.pl.pozapierwsza.dwudziestka.html> [stan z: 8.02.2010 r.].

⁴¹ Źródło: <http://www.wirtualnedia.pl/artukul/google-pl-traci-u-zytkownik-lw-zyskuje-sk> [stan z: 8.02.2010 r.].

⁴² *Allegro obrotami z handlu dorównało hipermarketom*, „Dziennik Gazeta Prawna” z dnia 14.12.2009.

⁴³ M. Wenzel, *Korzystanie z Internetu...*, s. 6.

⁴⁴ P. Perka, op. cit.

⁴⁵ Źródło: <http://www.internetstandard.pl/news/354048/Megapanel.pazdziernik.2009.r.Fotka.pl.pozapierwsza.dwudziestka.html> [stan z: 8.02.2010 r.].

cuskiej⁴⁶. Encyklopedia ma 8,5 mln użytkowników. Korzysta z niej ponad połowa internautów⁴⁷.

- Aktywnie poszukują informacji na stronach internetowych instytucji publicznych. W 2008 r. dokonało tego 21,5% Polaków, 15% pobierało formularze przez Internet, a 7,2% odesłało je w formie elektronicznej. Z kolei 13,7% Polaków zastępuje osobiste wizyty w siedzibach instytucji publicznych kontaktami przez Internet⁴⁸.
- Uczą się i studiują przez Internet. Kilka polskich uczelni oferuje już studia w drodze e-learningu. W 2004 r. odsetek osób korzystających z Internetu w celu zdobycia wykształcenia w ramach systemu edukacji (szkoły, kursu lub wyższej uczelni) wyniósł 4%, natomiast w Estonii odsetek ten osiągnął 21%⁴⁹. W roku ubiegłym 37% internautów uczestniczyło w kursach lub szkoleniach online. Zainteresowanie e-learningiem wzrasta i coraz więcej ludzi się do niego przekonuje jako dogodniejszej formy kształcenia.
- Czytają prasę, słuchają muzyki, oglądają telewizję i grają. Ponad połowa internautów przegląda internetowe wersje gazet lub czasopism. Tyle samo gra w gry sieciowe. Ponad 1/3 z nich ogląda telewizję w Internecie i słucha muzyki⁵⁰.
- Odwiedzają portale społecznościowe. Jednym z popularnych polskich portali społecznościowych jest Nasza Klasa, która w 2009 r. odnotowała 11 mln użytkowników. Obejmuje ona swoim zasięgiem 65,7% internautów⁵¹.

Przedstawiona gama możliwości, jakie daje współczesnemu człowiekowi Internet, i konkretne formy ich wykorzystania w życiu realnym, ukazują paletę korzyści gospodarczych i społecznych, jakie mogą odnosić Polacy włączeni do sieci. Dzięki nowym technologiom i ich wykorzystaniu można wpływać na wzrost produktywności, wzrost gospodarczy, przełamywanie barier w życiu społecznym i publicznym.

⁴⁶ Źródło: http://wapedia.mobi/pl/Wikipedia:P%C3%B3%C5%82_miliona_hase%C5%82_w_polskiej_Wikipedii [stan z: 8.02.2010 r.].

⁴⁷ Źródło: <http://www.internetstandard.pl/news/354048/Megapanel.pazdziernik.2009.r.Fotka.pl.pozapierwsza.dwudziestka.html> [stan z: 8.02.2010 r.].

⁴⁸ *Wykorzystanie technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009.

⁴⁹ A. Czerwiński, op. cit., s. 120.

⁵⁰ *Diagnoza Społeczna 2009*, s. 308.

⁵¹ Źródło: <http://www.internetstandard.pl/news/354048/Megapanel.pazdziernik.2009.r.Fotka.pl.pozapierwsza.dwudziestka.html> [stan z: 8.02.2010 r.].

Przeciwdziałanie problemowi wykluczenia informacyjnego

Przywołane w artykule badania wskazują, że problem wykluczenia cyfrowego jest rzeczywiście ważny. Różnice pomiędzy osobami, które umieją korzystać z Internetu, i tymi, które nie korzystają, zwiększają się w istotny sposób. Problem ten dostrzega Komisja Europejska, widzą go także polskie władze. W ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka została wydzielona 8. oś priorytetowa: „Społeczeństwo informacyjne – zwiększanie innowacyjności gospodarki”, w ramach której realizowane jest działanie 8.3 „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu eInclusion”. Środki przeznaczone na działanie wynoszą: 364 411 765 euro⁵².

Ciekawą inicjatywę przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu wysunął Urząd Komunikacji Elektronicznej, który przedstawił pomysł powołania fundacji „Cyfrowa Polska”. „Jej utworzenie dałoby społeczeństwu, w ramach tego bardzo trudnego procesu, poczucie pozostawania pod odpowiednią opieką oraz zaspokojenia jego prawa do rzetelnej informacji i powszechnych mediów”⁵³. Przewodnim celem fundacji, wedle założeń, będzie prowadzenie kampanii informacyjno-edukacyjnej wśród członków społeczeństwa oraz udzielanie merytorycznej pomocy osobom technicznie bezradnym. Kampania informacyjna prowadząc działania edukacyjne, równocześnie promować będzie ideę cyfryzacji poprzez podkreślanie korzyści, które dostarczy ona każdemu odbiorcy. Najczęściej wymienianymi korzyściami procesu cyfryzacji dla odbiorców są: poszerzenie oferty programowej, lepsza jakość obrazu oraz fonii w nadawanych programach, dostęp do interaktywnych materiałów edukacyjnych, ożywienie gospodarki, przyczynienie się do dynamicznej budowy społeczeństwa informacyjnego oraz powstanie nowych miejsc pracy. Kampania uświadomi również społeczeństwu, że proces cyfryzacji zachodzi na całym świecie oraz, że stanowi element budowy społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej. Następnym polem działalności fundacji, wymienionym w Założeniach Programu, jest dofinansowywanie rodzinom najuboższym urządzeń, umożliwiających odbiór sygnału cyfrowego. W tym celu fundacja stale będzie monitorowała sytuację konsumencką w kraju.

---

⁵² Zob. szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013, wersja z dnia 12.06.2009, źródło: [http://www.wwpe.gov.pl/index.php?params\[section_id\]=24ms\[category_id\]=289](http://www.wwpe.gov.pl/index.php?params[section_id]=24ms[category_id]=289) [stan z: 8.02.2010 r.].

⁵³ Za: *Założenia programu działań mających na celu wspieranie procesu cyfryzacji w Polsce, w tym w szczególności powołania Fundacji „Cyfrowa Polska”*, Urząd Komunikacji Elektronicznej, styczeń 2009, s. 3, źródło: http://www.uke.gov.pl/_gALLERY/14/12/14125/Zalozenia_programu_wspierania_procesu_cyfryzacji_projekt_12_01_2009.pdf [stan z: 8.02.2010 r.].

Podsumowanie

M. Castells⁵⁴ mówi, że „[...] odłączenie od Internetu lub połączenie powierzchowne jest równoznaczne z marginalizacją w globalnym systemie sieciowym. Rozwój bez Internetu to coś, jak uprzemysłowienie bez elektryczności w epoce industrializacji”.

Gdy mowa o zagrożeniu wykluczeniem cyfrowym, należy również brać pod uwagę sposób korzystania z dostępnych nowoczesnych technologii. Czyli mówiąc najprościej – do czego używają komputera i Internetu osoby, które mają możliwość korzystania z tych technologii. Jak się bowiem okazuje, sposób korzystania z nowoczesnych technologii może mieć wpływ na sytuację życiową użytkowników. Samo ułatwianie dostępu do komputerów i Internetu nie rozwiązuje więc problemu wykluczenia cyfrowego najbiedniejszych i mniej wykształconych grup. Bardzo istotne jest, by uczyć ludzi korzystania z nowoczesnych technologii, tak by mogli użyć ich do podniesienia kwalifikacji, zdobycia nowej wiedzy czy znalezienia pracy.

Czy środki finansowe Unii Europejskiej wystarczą do minimalizacji wykluczenia cyfrowego i włączenia do pełnoprawnego udziału w społeczeństwie zmarginalizowanych grup? Ktoś słusznie powiedział, że społeczeństwa informacyjnego nie można stworzyć – ono musi powstać samo. Ale trzeba mu w tym asystować, więc środki na infrastrukturę mogą pomóc, ale należy pamiętać o komponentach miękkich, które pozwolą pokonać bariery mentalne i motywacje do użytkowania ICT. Ważnym aspektem, o którym nie wolno zapomnieć, jest także podnoszenie kapitału ludzkiego poprzez odpowiednio dobrane i zaplanowane szkolenia, zwiększające umiejętności i kwalifikacje poszczególnych jednostek. Jako społeczeństwo musimy zadbać, by część z nas – szczególnie osoby starsze, emeryci i renciści, mieszkańcy wsi – nie zostali z boku tworzenia społeczeństwa informacyjnego, by nasze postawy z tolerancji ich niemożności cyfrowych nie przerodziły się w proces wykluczenia poza ramy społeczne. Rozwiązanie wykluczenia cyfrowego leży więc zarówno w rękach instytucji rządowych i przedsiębiorców (w zakresie rozwoju infrastruktury informatycznej), jak i samych obywateli, którzy muszą dostrzec w technologiach informatycznych i informacyjnych szansę własnego rozwoju cywilizacyjnego.

---

⁵⁴ Cyt. za: A. Czerwiński, op. cit., s. 114.

Bibliografia:

- Batorski D., *Internet a nierówności społeczne*, „Studia Socjologiczne” 2005, nr 2 (177).
- Diagnoza społeczna 2007*, red. J. Czapiński, T. Panek, Wydawnictwo Vizja Press & IT, Warszawa 2007.
- Diagnoza społeczna 2009*, red. J. Czapiński, T. Panek, Wydawnictwo Vizja Press & IT, Warszawa 2009.
- Dylematy cywilizacji informatycznej*, red. A. Szewczyk, PWE, Warszawa 2004.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Komputer – przyjaciel czy wróg?*, red. A. Szewczyk, Wydawnictwo US, Szczecin 2005.
- Kowalak T., *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Elipsa, Warszawa 1998.
- Leksykon polityki społecznej*, red. B. Rysz-Kowalczyk, Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, IPS, Warszawa 2002.
- Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku*, red. M. Hopfinger, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
- Wykluczenie społeczne w dobie transformacji ustrojowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. P. Roztropowicz, Wyd. Editio Silesia, Lubowice 2006.
- Van Dijk J., *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*, Sage Publications, Thousand Oaks – London – New Delhi 2005.

Streszczenie

Autorzy artykułu przedstawiają problem wykluczenia cyfrowego jako swoisty rodzaj wykluczenia społecznego dzisiejszych czasów. Rozwój nowych technologii i krystalizowanie się społeczeństwa informacyjnego wymusza na ludziach posiadanie nowych umiejętności, takich jak np. posługiwanie się telefonem komórkowym, komputerem czy użytkowanie zasobów informacyjnych w Internecie. Ci, którzy nie nadążają za zmianami cyfrowymi, stają się wykluczeni społecznie, nie mogą skutecznie realizować swoich potrzeb czy sprawnie komunikować się. Społeczeństwo polskie dostrzega ten problem i próbuje mu zapobiegać.

Summary

(Not) Using Modern Communication Technologies – the Social Tolerance or Digital Exclusion

Authors of the article represent the problem digital exclusion as the special kind of the social exclusion today's times.

Progress of new technologies making that society have to use mobile phone, computer and use of informative supplies in Internet.

This article presents the social aspects of Internet use. The basic goal is to abolish some of the myths associated with this issue such as, "the Internet allows people to level out their life chances, especially with regard to the less privileged groups", "the Net allows everyone to reach many recipients", or "it increases user activity and untamed creativity".

According to the social analysis, the results show Internet availability and other user problems which this article will outline. The issue of Internet exclusion will also be discussed as well as other factors which do not allow everyone equal access in taking advantage of the Internet.

Those of the people who can't use the digital changes are becoming socially excluded.

The Polish society perceives this problem and tries to prevent it.